

УДК 338.48:725:929.6 (477.83–25)

ГЕРАЛЬДИЧНІ КОМПОЗИЦІЇ В АРХІТЕКТУРІ МІСТА ЛЬВОВА ЯК СКЛАДОВА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ

Т. Завадовський

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
м. Львів, Україна*

Проаналізовано історико-культурний туризм у контексті архітектурної спадщини та зображень геральдичних композицій на архітектурі міста Львова. Проаналізовано герби та відомі родини, які проживали у Львові. Розроблено тематичний маршрут – геральдичні традиції шляхти руського (українського) походження.

Ключові слова: історико-культурний туризм у Львові, геральдичні композиції, шляхетські родини Львова – Шептицькі, Сенявські, Дідушицькі.

Туризм як одна з найбільш динамічних галузей світової економіки впливає на такі провідні галузі економіки, як транспорт і зв'язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів народного споживання, слугуючи своєрідним каталізатором соціально-економічного розвитку.

Історико-культурний туризм – це різновид туризму, метою якого є відвідання місцевості, пов'язаної з історією та історичною спадщиною. Цей вид туризму знайомить суб'єкта туризму з історико-культурними пам'ятками, цінностями, традиціями. Мотивом для подорожі виступає духовна потреба отримання позитивних емоцій від знайомства з пам'ятками культури [4].

Основою історико-культурного туризму Львівської області і міста Львова є історико-культурний потенціал, що включає все соціокультурне середовище з спорудами, традиціями і звичаями, особливостями побутової і господарської діяльності.

Привабливість регіону для вітчизняних та іноземних туристів зумовлюється вигідним географічним положенням, значною кількістю історико-культурних і архітектурних пам'яток, яких тут більше, ніж у будь-якій іншій області чи місті України.

Поєднання відпочинку з пізнанням життя, історії та культури народу – одне із завдань, яке повинно вирішувати історико-культурний туризм. Знайомство з культурою та звичаями країни збагачує духовний світ людини. Знайомство з незнайомими культурами, звичаями, можливість своїми очима побачити стародавні пам'ятники історії та архітектури завжди привертала і будуть привертати увагу людей [3; 10].

Культурно-історична спадщина є вагомим чинником формування єдиної української національної свідомості та утвердження об'єднаних цінностей у суспільстві.

За видами об'єкти культурної спадщини поділяються на археологічні, історичні, об'єкти монументального мистецтва, об'єкти архітектури та природно-архітектурні комплекси, об'єкти садово-паркового мистецтва, ландшафтні та об'єкти науки і техніки [1].

До культурної спадщини належать такі об'єкти:

1) археологічні об'єкти: городища, кургани, залишки стародавніх поселень, стоянок, укріплень, військових таборів, виробництв, іригаційних споруд, шляхів, могильники, культові місця та споруди, мегаліти, наскальні зображення, ділянки історичного культурного шару, поля давніх битв, рештки життєдіяльності людини, що містяться під водою, археологічні знахідки та археологічні відкриття, пов'язані із переліченими об'єктами, а також складові частини розчленованих археологічних місць;

2) історичні об'єкти: будинки, споруди, їх комплекси (ансамблі), окремі поховання та некрополі, визначні місця, а також предмети, пов'язані із важливими історичними подіями, з життям і діяльністю відомих осіб, культурою та побутом народів;

3) об'єкти монументального мистецтва: твори образотворчого мистецтва, як самостійні (окремі), так і ті, що пов'язані з архітектурними, археологічними чи іншими пам'ятками або з утворюваними ними комплексами (ансамблями), а також їх складові частини та фрагменти;

4) об'єкти архітектури та містобудування: історичні центри, вулиці, квартали, площі, архітектурні ансамблі, залишки давнього планування та забудови, окремі архітектурні споруди, а також пов'язані з ними твори монументального, декоративного та образотворчого мистецтва, їх складові частини та фрагменти;

5) об'єкти садово-паркового мистецтва: поєднання паркового будівництва з природними або створеними людиною ландшафтами;

6) ландшафтні об'єкти: природні території, які мають історичну цінність;

7) об'єкти науки і техніки: унікальні промислові, виробничі, науково-виробничі, інженерні, інженерно-транспортні, видобувні об'єкти, що визначають рівень розвитку науки і техніки певної епохи, певних наукових напрямів або промислових галузей;

8) художні об'єкти: оригінальні твори живопису, графіки та скульптури, зокрема: полотна, картини й малюнки цілком ручної роботи на будь-якій основі та з будь-яких матеріалів (за винятком креслень і промислових виробів, прикрашених від руки), оригінальні вироби скульптурного мистецтва, оригінальні гравюри, естампи, літографії, оригінальні художні підбірки й монтажні з будь-яких матеріалів, твори декоративно-прикладного і традиційного народного мистецтва;

9) документальні об'єкти: унікальні акти державності, архівні документи, кіно-, фото-, фондокументи, рідкісні рукописи і видання, манускрипти, інкунабули, стародруки); предмети музейного значення, а також унікальні і рідкісні предмети колекціонування, а саме музичні інструменти, монети, ордени, медалі, печатки, поштові марки, різноманітні види зброї та ін.

Культурну та історичну спадщину прийнято поділяти на такі категорії:

- надбання, що використовується переважно туристами (фестивалі, пам'ятники і тощо);

- надбання змішаного користування (менш значні історичні пам'ятники і музеї, театри, заповідники тощо);

- надбання, що використовується головно місцевим населенням (цивільні споруди, культові об'єкти, кінотеатри, бібліотеки та ін.) [8].

Кожен об'єкт культурної спадщини є унікальним, має індивідуальні особливості, що формують його історико-культурний потенціал, складової національного багатства країни.

Важливим аспектом суспільної значущості пам'яток архітектури є естетична цінність, зумовлена художніми достоїнствами архітектурної форми, виразністю архітектурних деталей, декоративних елементів. Отже, історико-архітектурні об'єкти, архітектурна форма і матеріальна структура яких втілює в собі культурно-мистецькі досягнення різних історичних епох, і є носіями інформації, що становить історико-культурний, рекреаційно-пізнавальний інтерес, і мають бути збережені як документи історії, твори архітектури і мистецтва, рекреаційно-туристські об'єкти [2; 6].

Історико-культурні ресурси – це пам'ятки культури, створені людиною, які мають суспільно-виховне значення, становлять пізнавальний інтерес і можуть бути використані для задоволення духовних потреб населення. Вони відзначаються великим різноманіттям і включають історико-архітектурні, археологічні та історичні пам'ятки, твори монументального мистецтва, етнографічні особливості території, традиційні промисли і ремесла (народні традиції, вірування, образотворче мистецтво тощо).

Метою історико-культурного туризму є задоволення культурних потреб, ознайомлення з історико-культурними пам'ятками, які є невід'ємною складовою соціокультурної сфери сучасного суспільства. Історико-культурний туризм заснований на враженнях, отриманих від знайомства або вивчення і пізнання чужої чи своєї культури і культурних артефактів [9; 7], до яких належать і герби.

Вивчення гербів має велике значення для дослідження історії та архітектури міста, дає змогу більш повно розкрити і висвітлити їх нові сторінки. Герби підтверджують або доповнюють відомості архівних і літературних джерел. Вони мають також художньо-естетичну цінність, прикрашають архітектурні споруди.

Геральдика – допоміжна історична дисципліна, що вивчає герби, кольорові емблеми, які належать особам, родам чи спільнотам. Будова гербів регулюється особливими законами європейської геральдики, які вирізняють її від інших світових систем пов'язаних із емблеми чи символами, незалежно від часу їх появи і сфери використання.

Геральдика є також, водночас, різновидом соціального кодування і системою знаків. Ця система базується на гербових зображеннях і тинктурах, які розміщуються на геральдичних щитах відповідно до певних принципів та правил. Сума цих принципів та правил разом із сумою усіх наявних гербових зображень та тинктур складають так звану геральдичну граматику опису гербів – блазон.

Геральдику інколи визначають як гербознавство або мистецтво зображення та опису гербів. Її відносять до спеціальних історичних дисциплін, розглядаючи як складову історичної науки.

Із загальноприйнятої класичної геральдики виокремлюють декілька територіальних систем, серед яких є польська геральдика.

Польська геральдика – відділ геральдики, що займається польськими гербами, досліджуючи історію виникнення і вживання гербів в Польщі, особливі польські ознаки гербів і геральдичні правила, які у багатьох відношеннях відмінні від інших європейських держав. З огляду на специфічний розвиток феодального суспільства в Польщі (постулат рівності шляхти) відмінним ніж в Європі (правило майорату, де заголовок успадковує тільки одна особа), також з огляду на довше функціонування, ніж на заході, залишку племінного устрою польська геральдика володіє декількома ознаками, що

принципово відрізняє її від геральдики в інших країнах.

Більшість гербів, що є елементами на архітектури міста Львова, належать польській культурі. Крім польських у місті є герби дворянських родин (князів, графів та баронів) з інших держав (табл. 1).

До 1569 р. українська шляхта (шляхта православного обряду), не користувались такими значними правами, як польська. В той же час польські закони передбачали, що особа, яка перейшла з православ'я на католицизм, автоматично отримує рівні права з польським (католицьким) шляхтичем. Таким чином, склалися всі умови для покатоличення української шляхти.

Трапляються герби, які належали українським родам, здебільшого духівництву. До прикладу, герб кардинала Йосипа Сліпого є не лише у Соборі Святого Юрія, а й на меморіальних дошках у багатьох місцях міста. Щоправда переважна більшість родин українського (руського) походження використовували польські шляхетські герби (табл. 2).

Таблиця 1

Європейські роди, герби яких знаходяться у місті Львові

Рід	Армігер	Розташування
Oettingen-Wallerstein (баварський князівський рід)	Кароліна Еттінген-Валлерштайн	Церква св. Климента (<i>Чурринки, 80</i>)
Dormus	барон Леон Дормус	Житловий будинок (<i>Тригоровича, 2</i>)
Mier		Обласна медична бібліотека (<i>Січових стрільців, 6</i>)
de Oñaz y Loyola (наварський шляхетський рід)	Ігнатій Лойола	Храм святих апостолів Петра й Павла (костел єзуїтів), (<i>Театральна, 11</i>)
Habsburg-Lothringen (європейський імператорський рід)	Франц Йосип I	Львівський державний університет безпеки життєдіяльності МНС України (<i>Клепарівська, 35</i>)
Bressler (чеський графський рід)	Зигмунт Бреслер	Каплиця Боїмів (епітафія), (<i>пл. Кафедральна</i>)

У Львові нараховується понад 150 гербів, що відкриває широкі можливості для розробки туристичних маршрутів, розрахованих як на гостей з інших держав-сусідів, так і на українців, які захоплюються історією та культурою. Такий багатий геральдичний матеріал може послужити основою для проведення у місті Львові тематичних історико-культурних екскурсій, розрахованих на туристів з багатьох країн. Зокрема, нашою геральдичною спадщиною можна зацікавити німців, поляків, австрійців та росіян. Як приклад пропонуємо маршрут та ознайомлення із геральдичною традицією шляхетських родин міста Львова, розроблений для української групи.

Оскільки більшість гербів у місті Львові знаходяться на сакральних будівлях, маршрут розпочнемо з архикафедрального Собору Святого Юра. У межах монументального архітектурного ансамблю на Святоюрській горі герби роду Шептицьких знаходяться на дев'яти барельєфах. Належали герби трьом представникам цього мо-

Таблиця 2

Українські шляхетські роди та їхні герби

Родина	Назва герба	Зображення герба
Дідушицькі Даниловичі	Сас	
Жолкевські	Любіч	
Шептицькі	Шептиці (різновид Доленга)	
Сенявські	Леліва	
Потій	Потій (різновид Вага)	
Вишневецькі	Корибурт	

гутнього руського роду: Леву (Людвігу), Атанасію (Антонію) та Андрею (Роману Марії Александру). Два з них розташовані на других воротах у дворі комплексу, три – у митрополичих палатах (у тимпані, на головних дверях і на меморіальній плиті), чотири – у самому храмі (три на пам'ятних плитах колон храму і один у крипті, де поховане тіло митрополита Андрея).

Наступним об'єктом на маршруті є так званий Арсенал Сенявських, фортифікаційна споруда також відома як Палац Баворовських, у Львові. Розташована будівля за адресою вул. Бібліотечна, 2 (на розі вулиць Дорошенка і Бібліотечної). Побудований палац в 1639 р. архітектором і генералом коронної артилерії Павлом Гродзіцьким за ініціативи Сенявських, що мали свою резиденцію в Бережанах. Про це свідчить пам'ятна дошка, яка вмурована в стіну будівлі з боку вулиці Бібліотечної. На ній польською мовою написано:

«ТУТ БУВ АРСЕНАЛ СЕНЯВСЬКИХ ЗБУДОВАНИЙ І ПРИКРАШЕНИЙ ПРИ
МИКОЛАЇ З ГРАНОВА СЕНЯВСЬКОМУ ПІДЧАШЮ КОРОНОМУ І ПАВЛОВІ
ГРОДЗИЦЬКОМУ ГЕНЕРАЛУ АРТИЛЕРІЇ ТА ВЛАДИСЛАВОВІ ІV КОРОЛЮ
ПОЛЬСЬКОМУ».

А на затиллі будівлі, що виходить на вулицю Дорошенка, над балконом міститься герб Леліва. Сенявські (Sieniawski) – спольщений магнатський рід руського походження, перші згадки про яких датуються, згідно з дослідженнями сучасного польського історика та генеолога М. Мінаковського, кінцем XIV ст. [14].

У XVI – на початку XVIII ст. представники цього роду посідали високі державно-військові посади в Речі Посполитій. Серед них були старости (львівські, стрийські, любачівські), воєводи (руські, волинські), каштеляни (краківські, кам'янецькі та ін.), підчаші, гетьмани (польні та великокоронні); вони володіли великими маєтностями, зокрема, в Галичині (їхньою резиденцією були Сінява та Бережани) і на Поділлі (Сатанів та ін.).

Наступний рід, що вагомо долучавсь до історії та культури Галичини це Дідушицькі. Рід Дідушицьких (Дзедушицьких) гербу Сас один із давніх шляхетських родів в Галичині.

Історик В. Лозинський перших Дідушицьких у Львові пов'язує з XVI ст.: 1575 р. Констянтин Корнякт взяв за дружину Анну Дідушицьку (? – 1616), дочку шляхтича Вацлава. Вплив на всі сфери економічного, політичного чи військового життя великої Речі Посполитої мала велика та потужна родина Дідушицьких.

Найдавніші згадки про предків Дідушицьких містять вироки датовані 1400 – 1430 рр., за часами князя Теодора (Федора) Любортовича, сина литовського князя Любарта та внука Гедеміна. Саме високому становищу Тадеуш Дідушицький одним із перших (після Сераковських) отримав у 1775 р. графський титул.

У Львові герб Сас родини Дідушицьких залишилось небагато хоча свого часу вони були досить поширені. Найвідоміший громадянин цього роду, меценат, колекціонер, природознавець, політичний діяч Володимир Дідушицький (1825 – 1899) не залишив по собі жодної геральдичної композиції в архітектурі міста Львова. Отож, два герби знаходяться в Архикатедральній базиліці Успіння Пресвятої Діви Марії

(Латинський катедральний собор) і по одному – у храмі УГКЦ Андрія Первозваного та на фасаді палацу Туркулів-Комелло що, по вулиці Пекарській, 51.

В притворі головного храму римо-католиків у Львові у є невелика меморіальна плита, присвячена графам Войцеху та Северині Дідушицьким. Войцех (1848 – 1909) був відомим ученим – археологом, істориком, філософом, драматургом, літератором, міністром Галичини (1906–1907), парламентарієм, професором Львівського університету. 1873 р. він одружився на далекій родичці Северині.

На цьому ж храмі можна побачити гербову фігуру ще однієї знаної магнатської родини руського походження – Вишневецьких, що походили з роду Збараських. Протопластом роду був Михайло Збараський (?-1516), брацлавський намісник, який успадкував замок у містечку Вишівець, від назви якого і утворене прізвище. Княжий титул Вишневецькі успадковували як нащадки Збараських по Федору Несвіцькому, синові Корибут-Дмитра Ольгердовича, брата Владислава Ягайло. На честь походження від Корибута кожен Вишневецький мав третє ім'я – Корибут. Так само називався герб родини. Ділився рід на дві родові гілки:

- королівська – звана також Задніпрянською, із столицею в Лубнах. Назва гілки походить від Михайла Вишневецького, польського короля – останнього з цієї гілки;
- княжа, що мешкала на Подолі, з неї походив Дмитро Байда. Ця гілка мала титул «князів на Вишнівцю», що був їхньою фактичною власністю.

До XVII ст. Вишневецькі залишилися вірними православ'ю. Першою на католицизм перейшла княжа гілка, королівська гілка зробила це лише 1632 р. за Яреми, батька польського короля. Родові маєтності Вишневецьких – це Збараж, Вишівець, Лубни [11].

Герб Корибурт міститься над каплицею Вишневецьких, що у храмі при північній наві, третя від входу. Звана також каплицею Бучацьких або Найсвятішого Сакраменту. У геральдичній композиції гербова фігура досить незвично розміщена у вигляді купольного завершення. Оригінальним є те, що гербова фігура може являтися і християнськими символами, що досить часто в тому чи іншому різновиді зустрічається на багатьох храмах.

Останнім пунктом маршруту є будинок розташований на площі Ринок, 10, палац Любомирських – пам'ятка архітектури, класичний взірець бароко. Будівля займає наріжну ділянку на західній стороні пл. Ринок і бічним фасадом виходить на вул. Руську, тильним – на вул. Федорова. У 1760 р. її власником став Станіслав Любомирський, й одразу взявся за перебудову залучивши до неї відомого архітектора Яна де Вітта.

Любомирські – могутній магнатський рід, що залишили слід в історії Поділля і Брацлавщини XVIII ст. Любомирські були відомими у політичних колах Речі Посполитої кінця XV – початку XVI ст.

Власник палацу Станіслав Любомирський герба Дружина (1704-1793) у 1740 р. одружився з Людовікою Потій (1726-1786) у місті Радом.

Потій – дворянський рід власного гербу (різновид Вага) в Речі Посполитій, особливо пов'язаний з брестською землею, а згодом – з берестейським воєводством. З цього роду походить єпископ УГКЦ та Митрополит Київський, Галицький та всієї Руси – Іпатій Потій.

Герби Потій у формі декоративної прикраси можна побачити на балконі палацу.

Окрім гербової фігури вміщеної у картуш, жодної геральдичної атрибутики немає. Влітку 2012 р. балкон було відреставровано. До слова, саме з балкона цього будинку 1941 р. Ярослав Стецько проголосив Акт відновлення Української держави.

Отже, місто Львів має надзвичайно великий невикористаний потенціал в ніші історико-культурного туризму. Досліджуючи різноманітні аспекти цього виду туризму можна з легкістю впроваджувати нові ідеї у життя. Описаний маршрут на тему геральдичної традиції (гербів) місцевої шляхти руського походження є підтвердженням того, що такі, на перший погляд, розбіжні сфери науки у поєднанні можуть спричинити хороший результат.

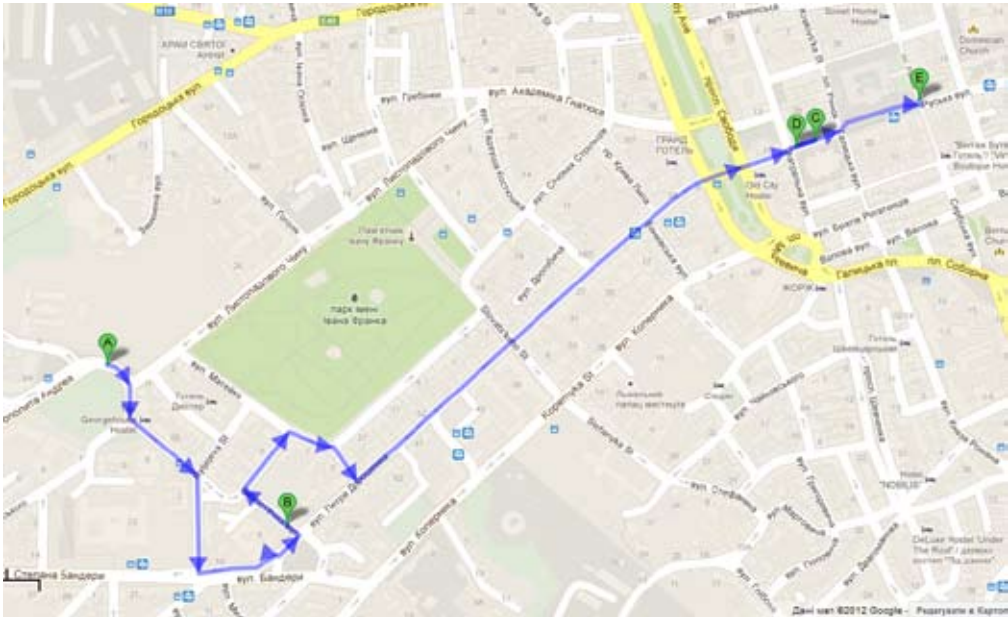

Рис. 1. Маршрут тематичної екскурсії «Шляхетські герби руських родин у місті Львові» [Розроблено за допомогою **Google Maps**]

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 08.06.2000 N 1805-III
2. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування: Монографія. – К.: Вид.-поліграф. центр «Київський університет», 2001. – 395 с.
3. Квартальнов В. А. Туризм: Навчальний посібник. – М.: Фінанси і статистика, 2003. – 320 с.
4. Кляп М. П. Сучасні різновиди туризму: Навчальний посібник / М. П. Кляп, Ф. Ф. Шандор. – К.: Знання, 2011. – 334 с.
5. Мацола В.І. Рекреаційно-туристський комплекс України. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАНУ, 1999. – 259 с.
6. Никаноров С. П. Системний аналіз: етап розвитку методології рішення. – 2001. – Вип. 12. – 62–87с.

7. Площанський В. Буськ // Літературний збірник. – Львов, 1871. – 88-89 с.
8. Родіонов М.В. Туризм і туристична діяльність. Конспект лекцій. – М: А-Пріор, 2010. – 73 с.
9. Романов А.А., Саакянц Р.Г. Географія туризму: Учебное пособие. – М.: Сов. спорт, 2002. – 464 с.
10. Сидоренко О.П., Корлюк С.С., Філяпіп М.С. Філософія. 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2010. – 414 с.
11. Romański R. Książę Jeremi Wiśniowiecki. – Warszawa: Bellona, 2009.
12. Testament Hipacego Pocięja i Genealogia imienia Pocięjów // Przegląd Poznański: 1860. – Т. 30.
13. <http://uk.wikipedia.org/>
14. <http://wielcy.pl/wgm/>

*Стаття: надійшла до редколегії 25.05.2012
прийнята до друку 06.06.2012*

HERALDIC COMPOSITIONS IN THE ARCHITECTURE OF L'VIV AS A COMPONENT OF CULTURAL TOURISM

T. Zavadovsky

*Ivan Franko National University of L'viv
Doroshenko Str., L'viv, tel. (0322)394-603*

Cultural tourism in context of architectural heritage and patterns of the heraldic compositions in L'viv is analyzed. The Coats of arms and famous families who lived in L'viv are described. The thematic rout – Heraldic Traditions of the gentry of Ukrainian origin is offered.

Key words: cultural tourism in L'viv, heraldic compositions, noble families in L'viv – Sheptytski, Senyavski, Didushytski.

ГЕРАЛЬДИЧЕСКИЕ КОМПОЗИЦИИ В АРХИТЕКТУРЕ ГОРОДА ЛЬВОВА КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМА

Т. Завадовский

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Дорошенка 41, г. Львов 79000, Украина, тел. (032) 2394-603*

Проанализирован историко-культурный туризм в контексте архитектурного наследия и изображений геральдических композиций на архитектуре города Львова. Проанализированы гербы и известные семьи, которые проживали во Львове. Разработан тематический маршрут – геральдические традиции шляхты украинского происхождения.

Ключевые слова: историко-культурный туризм в городе Львове, геральдические композиции, благородные семьи Львова – Шептицкие, Сенявские, Дидушицкие.